

ELŻBIETA STAŃCZYK
PIOTR STAŃCZYK
Uniwersytet Wrocławski

STRUKTURA DEMOGRAFICZNA
REEMIGRANTÓW II RZECZYPOSPOLITEJ
– MIĘDZY IDENTYFIKACJĄ
A WYJAŚNIANIEM DZIAŁAŃ

W opracowaniu przedstawiono skład demograficzny, narodowościowy i zawodowy reemigrantów powracających do Polski w okresie dwudziestolecia międzywojennego.

Pod pojęciem migracji rozumie się przemieszczenia terytorialne ludności związane z odpowiednio stałą zmianą miejsca zamieszkania zarówno poza granicami kraju (tu: II Rzeczypospolitej), jak również i wewnątrz kraju. Przy czym emigracja to populacja osób wyjeżdżająca na stałe za granicę. Na mocy Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 1927 r. (art. 1) emigrantem w rozumieniu polskiego prawa był „obywatel polski, który opuszcza lub opuścił terytorjum Rzeczypospolitej w poszukiwaniu pracy, lub dla jej wykonywania, lub w celach osadnictwa, albo też udając się do swego małżonka, krewnych i powinowatych, którzy już wyemigrowali poprzednio”. Za emigranta uważana była również każda osoba „opuszczająca terytorjum Rzeczypospolitej, lub przebywająca poza tem terytorjum razem z emigrantem, a będąca członkiem jego rodziny”¹. Według tego rozporządzenia nie były emigrantami osoby wyjeżdżające tylko do dorywczej pracy, z wyjątkiem robotników sezonowych (legalnych). Zatem, przez emigrację rozumiano wówczas wyłącznie emigrację osób mających obywatelstwo polskie, osób, które posiadały ważny paszport emigracyjny; pominięta była emigracja nielegalna².

Imigrację stanowi populacja osób przybywająca z zagranicy do Polski na względnie stały okres. Reemigracja to zbiorowość osób, dobrowolnych emi-

¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dn. 11.10.1927 r. o emigracji – Dz.U. Rz.P. 1927, Nr 89, poz. 799.

² Por. m.in. S. Fogelson, *Rola wędrowek w rozwoju demograficznym Polski*, *Ekonomista* 1937, kw.1, s. 70.

grantów, które po pewnym okresie nieobecności (w przypadku zamierzonej emigracji) powracają do kraju ojczystego, pierwotnego miejsca pobytu (czyli do Polski). Według np. M. Niemyskiej „wyraz remigrant jest ogólniejszą nazwą obywatela polskiego, który po pobycie za granicą w celach zarobkowych powrócił do ojczyzny”³.

W przypadku Polski okresu dwudziestolecia międzywojennego reemigrantami były: osoby wracające dobrowolnie z emigracji stałej, osoby, które pod naciskiem przepisów prawnych państwa imigracyjnego musiały do kraju ojczystego wrócić, tj. optanci (wybór obywatelstwa polskiego na obszarze nienależącym do Polski)⁴, wydalenii, deportowani (brak odpowiednich wiz czy kart pobytu, zerwanie kontraktów, ciężar publiczny⁵, przestępstwo)⁶ oraz także „sezonowcy”, wracający z emigracji sezonowej (w ramach określonego kontyngentu)⁷.

ŹRÓDŁA DANYCH O REEMIGRACJI

Ze względu na znaczną liczbę osób powracających do Polski już w marcu 1918 r. przy ówczesnym Ministerstwie Spraw Wewnętrznych Rada Regencyjna utworzyła specjalny Wydział Reemigracji dla uchodźców z Rosji, który na mocy układu z niemieckimi władzami okupacyjnymi przystąpił do repatriacji. W listopadzie 1918 r. powstał natomiast Państwowy Urząd do Spraw Jeńców Wojennych, m.in. dla jeńców wojennych z armii rosyjskiej. Następnie, po zawieszeniu broni na froncie zachodnim dekretem Naczelnika Państwa (30 XII 1918)⁸ powołany został Państwowy Urząd dla Spraw Powrotu Jeńców, Uchodźców i Robotników (JUR)⁹, do którego wcielony został istniejący już Wydział Reemigracji i Państwowy Urząd do Spraw Jeńców Wojennych). Jesienią 1920 r., wobec zakończenia całej akcji w stosunku do jeńców wojennych i wobec zakończenia repatriacji, JUR został zlikwidowany¹⁰. Sprawy związane z dokończeniem akcji repatriacyj-

³ M. Niemyska, *Wychodźcy po powrocie do kraju. Remigranci w województwie białostockim w świetle ankiety 1934 roku*, Warszawa 1936, s. 9, [za:] M. Piotrowski, *Reemigracja Polaków z Niemiec 1918–1939*, Lublin 2000, s. 68 (w publikacjach i dokumentach lat dwudziestych stosowana była zamiennie forma „remigrant” oraz „reemigrant”).

⁴ W pierwszym okresie po odzyskaniu niepodległości przez państwo polskie w przypadku powracających ze Wschodu zarówno optanci (z Syberii), jak deportowani traktowani byli jako repatrianci.

⁵ Z powodu niezdolności do zarobkowania (wiek, choroba) lub braku osób mogących zobowiązać się do utrzymania danego migranta.

⁶ Zwłaszcza w przypadku USA, w Kanadzie takie osoby nie były doliczane do reemigracji.

⁷ Charakterystyczny powrót polskich robotników sezonowych z Niemiec po zakończeniu działań wojennych był niekiedy rejestrowany w etapach repatriacyjnych.

⁸ Dziennik Praw Państwa Polskiego 1918, nr 3, poz. 84.

⁹ Według M. Piotrowskiego – urząd ten miał skrót PUJUR, por. *Reemigracja Polaków...*, s. 69.

¹⁰ Dz.U.R.P. 1920, Nr 108, poz. 707, Dz.U.R.P. 1920, Nr 114, poz. 751.

nej z Rosji (wstrzymanej przez wojnę w 1920 r.) zostały przekazane powołanemu w kwietniu 1920 r. Urzędowi Emigracyjnemu¹¹, działającemu przy Ministerstwie Opieki Społecznej (przekształcony później w Wydział Zatrudnienia i Migracji Ministerstwa¹²).

I tak, do zakresu działania Urzędu Emigracyjnego należało w szczególności prowadzenie, w porozumieniu z Głównym Urzędem Statystycznym statystyki ruchu emigracyjnego, reemigracyjnego i imigracyjnego¹³. Do końca 1923 r. statystykę migracji prowadzono na podstawie: a) danych od attachés emigracyjnych¹⁴ oraz konsulatów, b) danych od linii okrętowych, c) kart rejestracyjnych biura paszportowego (wg udzielanych wiz), Statystykę repatriacji – na podstawie dziennych wykazów komisarza etapów.

W pierwszych latach II Rzeczypospolitej – okresie masowych wędrowek, przy ówczesnym stanie administracji państwowej, dokładne rejestrowanie, jak i dokładna klasyfikacja, oddzielenie reemigrantów od repatriantów czy od innych kategorii migrantów było niemożliwe. Zarówno specjalny Wydział Reemigracji czy następnie Państwowy Urząd dla Spraw Powrotu Jeńców, Uchodźców i Robotników (JUR) zajmował się przeważnie sprawami związanymi z repatriacją. W efekcie, do 1924 r. reemigranci – Polacy powracający do kraju nie byli w sposób systematyczny ewidencjonowani. W przypadku reemigrantów z Niemiec rejestracja odbywała się głównie na stacji w Zbąszyniu (brak danych dla niektórych miesięcy) oraz następnie w Poznaniu. Przy czym, reemigranci jadący przez Śląsk nie byli objęci statystyką. Nie byli również uwzględniani optanci, którzy z różnych powodów nie otrzymali wezwania do opuszczenia Niemiec i przenieśli się do Polski dobrowolnie, na własny koszt oraz bezpośrednio po przybyciu do kraju nie zgłaszali się w Urzędzie Reemigracyjnym do rejestracji¹⁵. Stąd za okres 1919–1923 oficjalnie publikowane w rocznikach statystycznych dane o reemigracji dotyczą tylko reemigracji zamorskiej, głównie z USA (oraz Kanady), na podstawie wykazów statystycznych nadsyłanych przez konsulaty polskie według udzielanych wiz (por. tabela 1).

A. Reczyńska stwierdziła również na przykładzie Kanady, iż konsulaty polskie nie miały możliwości wydania paszportu na pobyt czasowy w Polsce i osoby takie otrzymywały identyczny dokument, jak ci, którzy wyjeżdżali na stały pobyt.

¹¹ Dz.U.R.P. 1920, Nr 39, poz. 232, oraz Dz.U.R.P. 1921, Nr 64, poz. 403.

¹² Zgodnie z Rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 21.06.1932 roku Urząd Emigracyjny uległ likwidacji – „sprawy emigracyjne poza granicami kraju” przekazane zostały Ministrowi Spraw Zagranicznych, „sprawy emigracyjne w kraju i sprawy transportu emigrantów i ich rodzin do miejsca przeznaczenia w kraju imigracji i z powrotem” pozostały w zakresie działania Ministra Pracy i Opieki Społecznej – Dz.U.R.P. 1932, Nr 52, poz. 492.

¹³ Por. art. 2 Rozporządzenia Rady Ministrów w przedmiocie utworzenia Urzędu Emigracyjnego przy Ministerstwie Pracy i Opieki Społecznej – Dz.U.R.P. 1920, Nr 39, poz. 232.

¹⁴ Utworzonych na początku 1921 r. w ważniejszych ośrodkach za granicą przy przedstawicielstwach dyplomatycznych.

¹⁵ M. Piotrowski, *Reemigracja Polaków...*, s. 480.

Zdarzało się także, że wiele reemigrantów, wbrew wcześniejszym planom wracało do Kanady (osoby takie nie były już rejestrowane). Nie byli również rejestrowani reemigranci naturalizowani, tj. posiadający kanadyjskie paszporty¹⁶.

Na mocy Rozporządzenia Ministra Pracy i Opieki Społecznej z grudnia 1923 r. zarówno wszystkich emigrantów, jak i reemigrantów rejestrowano na kartach rejestracyjnych paszportowych (§ 1). W przypadku reemigracji kartkę rejestracyjną wypełniano w konsulatach (§ 2 podpunkt „a” oraz § 5 podpunkt „a”). Zgodnie z § 5 podpunkt „i” konsulaty Rzeczypospolitej Polskiej w Ameryce zostały zwolnione z wysyłania opracowań statystycznych o ruchu migracyjnym między Ameryką a Polską. Na podstawie ksiąg rejestracyjnych i odrywanych przez posterunki graniczne z paszportów kart rejestracyjnych opracowywano w Urzędzie Emigracyjnym dane statystyczne dotyczące emigracji i reemigracji (§ 7)¹⁷ oraz następnie przesyłano do Głównego Urzędu Statystycznego.

W kolejnych latach, po likwidacji Urzędu Emigracyjnego również dane Ministerstwa Opieki Społecznej oparte były na kartach rejestracyjnych dołączonych do paszportów. Ponieważ ta ewidencja okazała się niedokładna, uzupełniano ją raportami Komisariatów Granicznych Policji Państwowej z najważniejszych przejść granicznych (Zbąszyn, Częstochowa), o ile chodziło o powrót wychodźców przez te punkty graniczne¹⁸.

Według np. S. Fogelsona czy M. Niemyskiej statystyka wychodźstwa oparta na kartach rejestracyjnych wklejanych do paszportów mogła być w praktyce uważana za kompletną, natomiast w przypadku powrotu wychodźców – niekompletną, gdyż ta metoda kart była trudniejsza do zastosowania¹⁹.

Prowadzona przez Ministerstwo Opieki Społecznej (wcześniej przez Urząd Emigracyjny) statystyka reemigracji była jedynym źródłem informacji liczbowych, które zdaniem M. Niemyskiej „służą właściwie tylko policyjnej reglamentacji reemigrantów, w najlepszym razie dla celów polityki emigracyjnej, nigdy natomiast nie są nastawione na oświetlenie całokształtu zagadnień migracyjnych”²⁰. Na podstawie kart rejestracyjnych odrywanych z paszportów przy kontroli granicznej obliczana była ogólna liczba reemigrantów według krajów, z których owi reemigranci wrócili oraz według posterunków policyjnych, przez które przeszli przy przekraczaniu granicy. Nie stosowano klasyfikacji danych według płci, wieku, miejsca zamieszkania w Polsce czy zawodu reemigranta.

¹⁶ A. Reczyńska, *Emigracja z Polski do Kanady w okresie międzywojennym*, Wrocław 1986, s. 92.

¹⁷ Rozporządzenie Ministra Pracy i Opieki Społecznej z 1923 r. w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych i Ministrem Spraw Zagranicznych z dn. 15.12.1923 r. w przedmiocie statystyki emigracji – Praca i Opieka Społeczna 1924, z. I, s. 28–29.

¹⁸ Por. m.in. T. Chelmiński, *Powrót wychodźców z Francji w latach 1935 i 1936*, Statystyka Pracy, 1937, z. 4, GUS, Warszawa, s. 232.

¹⁹ S. Fogelson, *Wędrowniki międzynarodowe na tle kryzysu gospodarczego*, Statystyka Pracy, 1935, z. 1, s. 29, oraz M. Niemyska, *Wychodźcy po powrocie...*, s. 7.

²⁰ M. Niemyska, *Wychodźcy po powrocie...*, s. 7–8.

Tabela 1. Reemigranci powracający do II Rzeczypospolitej w latach 1919–1938

Rok	Reemigracja				Rok	Reemigracja			
	kontynentalna	zamorska	razem	na 1000 ludności		kontynentalna	zamorska	razem	na 1000 ludności
1919	–	6261	–	–	1929	97 932	6571	104 503	–
1920	–	26 328	–	–	1930	93 459	7625	101 084	3,21
1921	–	50 205	–	–	1931	80 455	7223	87 678	2,75
1922	–	11 116 ^{a)}	–	–	1932	32 706	5868	38 574	1,19
1923	–	5925	–	–	1933	14 911	3923	18 834	0,57
1924	8231	6629	14 860	0,51	1934	31 770	2262	34 032	1,02
1925	17 131	4101	21 232	0,72	1935	51 682	1756	53 438	1,59
1926	49 171	6017	55 188	1,84	1936	41 487	224	43 727	1,29
1927	73 014	6799	79 813	2,64	1937	39 026	1764	40 784	1,19
1928	112 921	6159	11 908	3,89	1938	91 889	1742	93 628	2,70

^{a)} Tylko z Ameryki: USA (8939), Kanada (1141) i Argentyna (1036).

Źródło: dane i obliczenia na podstawie: Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1925/1926, GUS, Warszawa, s. 100; Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1929, GUS, Warszawa, s. 19; Mały Rocznik Statystyczny 1939, GUS, Warszawa, s. 52 i 54; Wiadomości Statystyczne 1938, z. 4, GUS, Warszawa, s. 70; Statystyka Pracy, 1936, z. 1, s. 53; Statystyka Pracy 39, z.1, s. 38.

Do ogólnej liczby reemigrantów nie były wliczane osoby, które podczas pobytu za granicą wymieniały w konsulatach paszporty emigracyjne na zwykłe, do których nie było kart rejestracyjnych²¹. Jednocześnie reemigranci sezonowi liczeni byli kilkakrotnie.

W Polsce, pomimo Rozporządzenia Ministra Opieki Społecznej z 1932 r., statystyka reemigracji nie była prowadzona przez Urzędy Pośrednictwa Pracy ani też przez Starostwa Powiatowe²². Reemigrant po powrocie do kraju nie był bowiem zobowiązany do rejestracji. Rejestrowały się m.in. w biurach Funduszu Bezrobocia osoby, które miały prawo do zasiłku dla bezrobotnych²³, czy też w Urzędach Pośrednictwa Pracy osoby poszukujące pracy.

Fragmentaryczne dane o strukturze demograficznej reemigrantów pochodzą głównie z konsulatów polskich za granicą (na podstawie wydanych wiz do Polski) oraz z badań ankietowych przeprowadzonych wśród reemigrantów po powrocie do kraju²⁴. Jednakże na mocy Rozporządzenia Ministra Pracy i Opieki Społecznej z grudnia 1923 r. konsulaty Rzeczypospolitej Polskiej w Ameryce zostały zwolnione z wysyłania opracowań statystycznych o ruchu migracyjnym między Ameryką a Polską (§ 7)²⁵.

REEMIGRANCI WEDŁUG PŁCI I STANU CYWILNEGO

Na podstawie fragmentarycznych danych można stwierdzić, iż struktura reemigrantów według płci była odmienna niż struktura według płci emigrantów, szczególnie w przypadku emigracji pozakontynentalnej.

²¹ Zdaniem M. Niemyskiej, tacy reemigranci stanowili dość liczną grupę, ponieważ odnowienie paszportu emigracyjnego (ważnego tylko rok) łączyło się prawie zawsze z jego wymianą. *Ibidem*, s. 7.

²² Według § 3 Rozporządzenia Ministra Pracy i Opieki Społecznej z dn. 28.06.1932 r. w porozumieniu z Ministrami Spraw Zagranicznych i Spraw Wewnętrznych o właściwości władz w zakresie spraw emigracyjnych w kraju – (Dz.U.R.P. 1932, Nr 55, poz. 541) do zakresu działania Państwowych Urzędów Pośrednictwa Pracy i Opieki nad Wychodźcami należało m.in.: sprawowanie opieki nad emigrantami i reemigrantami oraz zbieranie i zestawianie danych statystycznych dotyczących emigracji, reemigracji i imigracji.

²³ M.in. spośród 35 715 reemigrantów powracających w okresie od czerwca 1935 do czerwca 1936 r. przez przejście graniczne w Zbąszynie tylko 5836 osób (16,3%) było uprawnionych do pobierania ustawowych zasiłków na wypadek bezrobocia (T. Chełmicki, *Powrót wychodźców z Francji...*, s. 235).

²⁴ Por. m.in. J. Derengowski, *Ruch migracyjny pomiędzy Polską a Stanami Zjednoczonymi Ameryki Północnej*, Statystyka Polski, 1927, z. 1, Warszawa, s. 50–58, czy M. Niemyska, *Wychodźcy po powrocie...*, oraz L. Landau, *Wychodźstwo sezonowe na Łotwę i do Niemiec w 1937 roku*, Warszawa 1966.

²⁵ § 5 pkt „i”, Rozporządzenia Ministra Pracy i Opieki Społecznej z 1923 r. w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych i Ministrem Spraw Zagranicznych z dn. 15 XII 1923 r. w przedmiocie statystyki emigracji – Praca i Opieka Społeczna 1924, z. 1, s. 28–29.

I tak, według statystyk amerykańskich za lata sprawozdawcze 1920–1935 spośród ogółu Polaków powracających do Polski zdecydowaną większość stanowili mężczyźni, m.in. najwięcej w 1920 r. – 91,2% (por. tab. 2 i 3), podczas gdy odsetek emigrujących mężczyzn-Polaków wynosił w 1920 r. – 57,0%, w 1929 r. – 38,9 oraz w 1932 r. – 47,3%²⁶.

Tabela 2. Reemigranci powracający z Ameryki do Polski w 1922 i 1923 roku
(na podstawie liczby wydanych paszportów przez konsulaty polskie)

Kraj	Reemigranci			
	w liczbach bezwzgl.		udział %	
	mężczyźni	kobiety	mężczyźni	kobiety
1922				
USA	7371	1568	82,5	17,5
Brazylia	41	23	59,1	40,9
Kanada ¹⁾	685	134	83,6	16,4
Argentyna	769	267	74,2	25,8
1923				
USA	3908	2881	73,7	26,3
Kanada	887	313	73,9	26,1
Argentyna ²⁾	612	112	84,5	15,5

¹⁾ W I półroczu nie uwzględniono danych z konsulatu w Winnipeg (256 paszportów) – brak podziału wg płci.

²⁾ Tylko I półrocze.

Źródło: Praca i Opieka Społeczna 1924, z. 1, s. 56 i 59; Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1923, GUS, Warszawa, s. 28; Miesięcznik Statystyczny 1923, z. 4, s. 230* oraz 232*.

Zdaniem J. Derengowskiego, reemigranci-mężczyźni to przeważnie ojcowie rodzin zamieszkałych w Polsce, którzy wyemigrowali do USA tuż prze I wojnę światową – na krótki stosunkowo okres oraz byli zatrzymani na emigracji przez działania wojenne²⁷. W kolejnych latach (do 1935 r.), jak wskazują dane konsulatów polskich (na podstawie liczby wydanych paszportów do Polski) udziały mężczyzn wśród ogółu reemigrantów kształtowały się przeciętnie na poziomie ok. 71%. Porównywalne odsetki mężczyzn otrzymano także w przypadku reemigrantów wszystkich narodowości emigrujących ze Stanów Zjednoczonych do II Rzeczypospolitej (na podstawie lat sprawozdawczych 1925 i 1926).

Według A. Reczyńskiej, na podstawie fragmentarycznych zestawień dla poszczególnych okresów w latach 1920 i 1921 również można stwierdzić, iż wśród osób odbierających w Kanadzie polskie paszporty zdecydowaną przewagę (ok. 95%) mieli mężczyźni. Odsetek powracających kobiet był więc niewielki i wszyst-

²⁶ Rocznik Statystyczny 1927, GUS, Warszawa, s. 103; Statystyka Polski, 1927, z. 1, Warszawa, s. 47; Statystyka Pracy, 1935, z. 1, GUS, Warszawa, s. 36.

²⁷ J. Derengowski, *Ruch migracyjny...*, s. 53.

Tabela 3. Reemigracja Polaków ze Stanów Zjednoczonych – struktura procentowa według płci (1920–1935)^{a)}

Lata ^{*)}	Reemigranci – Polacy									
	w liczbach bezwzgl.		udział %		Lata ^{*)}	w liczbach bezwzgl.		udział %		
	mężczyźni	kobiety	mężczyźni	kobiety		mężczyźni	kobiety	mężczyźni	kobiety	
1920	16 781	1 611	91,2	8,8	1928	2 191	855	71,9	28,1	
1921	32 941	9 266	78,0	22,0	1929	1 680	636	72,5	27,5	
1922	20 349	10 655	65,6	34,4	1930	1 375	549	71,5	28,5	
1923	3 361	1 917	63,7	36,3	1932	1 721	654	72,5	27,5	
1924	1 857	733	71,7	28,3	1933	1 076	551	66,1	33,9	
1925	2 751	942	74,5	25,5	1934	459	274	62,6	37,4	
1926	2 010	813	71,2	28,8	1935	323	134	70,7	29,3	
1927	1 977	748	72,6	27,4						

a) Na podstawie liczby paszportów emigracyjnych wydanych przez konsulaty polskie osobom narodowości polskiej.

*) Lata sprawozdawcze – każdy rok sprawozdawczy kończy się 30 czerwca.

Źródło: Statystyka Pracy, 1927, z. 1, GUS, Warszawa, s. 52, oraz Statistical Abstract of the United States Bureau of the Census Library, Washington 1928, s. 98, 1929, s. 100, 1930, s. 100, 1931, s. 102, 1933, s. 97, 1934, s. 97, 1935, s. 101.

Tabela 4. Reemigracja Polaków ze Stanów Zjednoczonych – według płci i stanu cywilnego migranta (1920–1926)^{a)}

Lata ^{b)}	Mężczyźni					Kobiety				
	ogółem	kawaler	żonaty	wdowiec	rozwidziony	ogółem	panna	zamężna	wdowa	rozwidziona
w liczbach bezwzględnych										
1920	16 781	1043	15 690	48	–	1611	248	1341	22	–
1921	32 941	4297	28 372	272	–	9266	1110	8011	144	1
1922	20 349	4055	16 010	281	3	10 655	1042	9381	231	1
1923	3361	729	2548	81	3	1917	350	1483	83	1
1924	1857	452	1355	49	1	733	177	508	46	2
1925	2751	623	2062	65	1	942	205	675	61	1
1926	2010	406	1551	52	1	813	172	574	67	–
w procentach										
1920	100,0	6,2	93,5	0,3	–	100,0	15,4	83,2	1,4	–
1921	100,0	13,0	86,1	0,8	–	100,0	12,0	86,5	1,6	–
1922	100,0	19,9	78,7	1,4	–	100,0	9,8	88,0	2,2	–
1923	100,0	21,7	75,8	2,4	0,1	100,0	18,3	77,4	4,3	0,1
1924	100,0	24,3	73,0	2,6	0,1	100,0	24,1	69,3	6,3	0,3
1925	100,0	22,6	75,0	2,4	0,0	100,0	21,8	71,7	6,5	0,1
1926	100,0	20,2	77,2	2,6	0,0	100,0	21,2	70,6	8,2	0,0

^{a)} Na podstawie liczby paszportów emigracyjnych wydanych przez konsulaty polskie osobom narodowości polskiej.

^{b)} Lata sprawozdawcze – każdy rok sprawozdawczy kończy się 30 czerwca.

Źródło: Dane i obliczenia na podstawie: J. Derengowski, *Ruch migracyjny pomiędzy Polską a Stanami Zjednoczonymi*, Statystyka Pracy, GUS, Warszawa 1927, z. 1, s. 52–53.

kie niemal towarzyszyły swym mężom²⁸. Dane Konsulatów Rzeczypospolitej Polskiej w Montrealu i Winnipegu za 1922 i 1923 rok wskazują, że w tym okresie odsetki powracających do Polski mężczyzn zmniejszyły się: odpowiednio 84 i 74%²⁹. Również w przypadku reemigrantów przyjeżdżających z Argentyny, na podstawie dostępnych danych można stwierdzić zdecydowaną przewagę mężczyzn.

Przeprowadzona w okresie kryzysu lat 30. przez M. Niemyską ankieta wśród powracających reemigrantów z krajów zamorskich do województwa białostockiego wykazała, że reemigrantami byli głównie mężczyźni – 87%. Wśród ogółu ankietowanych osoby stanu wolnego stanowiły tylko ok. 23%, w tym, w przypadku USA – 22% oraz Kanady ok. 19%³⁰.

Również w latach 30. z Francji – z której reemigracja w tym czasie osiągała największe rozmiary, w zdecydowanej większości powracali mężczyźni (w emigracji dominowały w tym okresie kobiety – po 1930 r. przeciętnie rocznie ok. 65%)³¹.

I tak, m.in. w I półroczu 1935 r., Konsulat Generalny Rzeczypospolitej Polskiej w Paryżu repatriował 1101 osób, w tym 64% mężczyzn i 22% kobiet oraz 14% dzieci do lat 10; konsulaty polskie w Paryżu, Lille, Strasburgu i Lyonie repatriowały łącznie 2795 osób, w tym 56% mężczyzn, 21% kobiet i 23% dzieci (do lat 10).

T. Chełmicki na podstawie raportów urzędów konsularnych i danych biur podróży oraz M. Niemyska na podstawie ankiet stwierdzili także, iż początkowo zwalniano z pracy i kierowano do Polski głównie samotnych i nieżonatych mężczyzn. Dopiero pod koniec kryzysu (po 1933 r.), zwolnienia i repatriacja objęły również żonaty i obciążonych rodziną; w 1935 r. liczba powracających z rodzinami przewyższała liczbę samotnych³². Wśród 90 reemigrantów powracających z Francji, osób, które uczestniczyły w ankiecie M. Niemyskiej mężczyźni stanowili ok. 93%. Osób samotnych było ok. 38%³³. Dodatkowo warto tu zwrócić uwagę na fakt, iż według powyższej ankiety, w grupie osób w stanie małżeńskim, w przeciwieństwie do reemigrantów z krajów zamorskich (większość to osoby powracające do pozostawionych w Polsce żon i dzieci), w przypadku migrantów z krajów europejskich (głównie z Francji) większość wracała z własną rodziną – 63,2%.

Nie jest możliwe przedstawienie również struktury demograficznej reemigrantów stałych powracających z Niemiec, szczególnie w pierwszych latach

²⁸ A. Reczyńska, *Emigracja z Polski do Kanady...*, s. 94.

²⁹ Dla porównania: wśród ogółu emigrantów udział mężczyzn wynosił: 1920 – 51,7% (w tym Polacy 58,2%), w 1921 – 49,8% (ale Polacy 29,1%) oraz w 1922–1924 odsetek mężczyzn Polaków kształtował się na poziomie 45–46% (Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1924, GUS, Warszawa, s. 33).

³⁰ Obliczenia na podstawie M. Niemyska, *Wychodźcy po powrocie do kraju...*, s. 50.

³¹ Do 1930 r. wśród emigrantów znaczny odsetek stanowili mężczyźni, np. 64% w 1929 r. i 70% w 1930 r. (Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1929, GUS, Warszawa, s. 23, oraz Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1930, GUS, Warszawa, s. 32).

³² T. Chełmicki, *Powrót wychodźców z Francji...*, s. 233–234, oraz M. Niemyska, *Wychodźcy po powrocie...*, s. 49–50.

³³ M. Niemyska, *Wychodźcy...*, s. 50.

II Rzeczypospolitej. Zdaniem M. Piotrowskiego dla akcji reemigracyjnej 1919–1929 można pokusić się o uogólnienia na podstawie niektórych wycinkowych informacji, m.in. według spisu Polaków przyjeżdżających w tym okresie do Chojnic czy do Poznania. W latach 1920–1921 wśród reemigrantów-optantów przybyłych do Chojnic tylko 5,7% stanowiły osoby samotne; wśród ogółu małżeństw 85,6% stanowiły małżeństwa z dziećmi i 14,4% – małżeństwa bezdzietne. Wśród ogółu reemigrantów-optantów powracających do Polski przez Poznań w sposób zorganizowany osoby samotne stanowiły w latach 1925–1926 ok. 1,3%, a od połowy 1926 do 1929 do ok. 16,3%³⁴.

W przypadku reemigracji sezonowej legalnej, np. do Niemiec i Łotwy czy Danii, na strukturę migrantów według płci wpływ miało zapotrzebowanie zgłaszane przez pracodawców tych krajów.

W Danii oficjalne zapotrzebowanie było głównie tylko na robotnice do pracy przy burakach cukrowych, z których większość w listopadzie tego samego roku, w którym był wyjazd, powracała do Polski (np. wiosną 1925 r. wyjechało 1690 osób, a jesienią 1649). Po 1925 roku emigracja sezonowa (i reemigracja) znacznie się zmniejszyła³⁵.

W ogólnym, oficjalnym kontyngencie emigracji sezonowej łotewskiej większość stanowiły kobiety, np. 1933 aż ok. 86%; w kolejnych latach udział ten ulegał stopniowemu zmniejszeniu: w latach 1934–1938 od 71,7 do 50,7%³⁶. Według badań ankietowych z 1937 roku również wśród emigrantów sezonowych do Niemiec dominowały kobiety – 66%³⁷.

W ostatnich 1937–1938 latach II Rzeczypospolitej robotnicy polscy wyjeżdżali też na roboty sezonowe do Estonii: w 1937 r. – ponad tys. osób oraz w 1938 r. – ok. 4 tys. osób, z których większość powróciła do kraju. Wśród tych robotników sezonowych większość stanowili mężczyźni (58,8% ogółu wyjeżdżających w 1938 r.)³⁸.

STRUKTURA WIEKOWA REEMIGRANTÓW

Dane statystyk amerykańskich za lata sprawozdawcze 1920–1927 wskazują, iż wśród ogółu Polaków powracających do kraju ojczystego (podobnie jak w przypadku emigrujących do USA) dominowały osoby w wieku 16–44 lata; sta-

³⁴ M. Piotrowski, *Reemigracja Polaków...*, s. 218–219 oraz 413 i 480.

³⁵ Por. Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1925/26, GUS, Warszawa, s. 99–100, oraz Praca i Opieka Społeczna, Warszawa, 1925, z. 2, Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej, s. 181.

³⁶ Statystyka Pracy, GUS, Warszawa, 1935, z. 1, s. 36, 1938, z. 1, s. 22, 1939, z. 1, s. 35, oraz W. Skowron, *Emigracja sezonowa do Łotwy z Ziemi Wschodnich*, Rocznik Ziemi Wschodnich, 1938, s. 128.

³⁷ L. Landau, *Wychodźstwo sezonowe na Łotwę i do Niemiec w 1937 r.* Na podstawie ankiety Instytutu Gospodarstwa Społecznego, Warszawa 1966, s. 22.

³⁸ Statystyka Pracy 1939, z. 1, s. 35.

nowiły one w 1920 r. – 67,6%, w 1922 – 78,5% oraz w kolejnych latach odsetek z przedziału 63–66% (por. tab. 5), podczas gdy odsetki emigrujących Polaków w tej grupie wiekowej były mniejsze – kształtowały się w 1920 r. na poziomie 62,7%, w 1922 r. – 63,0 oraz w 1935 r. – 60,7%³⁹.

Tabela 5. Struktura wiekowa reemigrantów narodowości polskiej powracających do Polski z USA w latach 1920–1927

Lata ^{a)}	Reemigranci – Polacy						
	ogółem	mniej niż 16 lat	16–44	więcej niż 44 lata	mniej niż 16 lat	16–44	więcej niż 44 lata
	w liczbach bezwzględnych				w procentach		
1920	18 292	264	12 373	5755	1,4	67,6	31,5
1921	42 207	1329	31 051	9827	3,1	73,6	23,3
1922	31 004	893	24 326	5785	2,9	78,5	18,7
1923	5278	179	3865	1235	3,4	73,2	23,4
1924	2590	91	1639	860	3,5	63,3	33,2
1925	3693	128	2440 ^{b)}	1125	3,5	66,1	30,5
1926	2823	61	1848 ^{c)}	914	2,2	65,5	32,4
1927	2725	48	1729	948	1,8	63,4	34,8

^{a)} Lata sprawozdawcze – każdy rok sprawozdawczy kończy się 30 czerwca.

^{b)} W tym 38 osób w wieku 16–21 lat (1,0%) i 2402 osoby w wieku 22–44 lata (65,1%).

^{c)} W tym 34 osoby w wieku 16–21 lat (1,2%) i 1814 osób w wieku 22–44 lata (64,3%).

Źródło: Dane i obliczenia na podstawie: J. Derengowski, *Ruch migracyjny...*, s. 52, i *Statistical Abstract of the United States Bureau of the Census Library*, Washington 1928, s. 98, 1925, s. 94, oraz Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1927, GUS, Warszawa, s. 103.

Szczególną uwagę zwracają niskie udziały reemigrantów w wieku do 16 lat⁴⁰, mniejsze niż dla grupy osób powyżej 44 lat, w przeciwieństwie do emigrantów, wśród których dzieci (do lat 16) było ok. trzykrotnie więcej niż osób powyżej 44 lat. Na 100 reemigrantów w wieku „produkcyjnym” (16–44 lat) przypadało w 1920 r. 47 reemigrantów w wieku powyżej 44 lat i 2 dzieci (do lat 16) oraz w kolejnych latach 1921–1926 średnio 31 osób „starszych” i 3 dzieci. Dla porównania, na 100 emigrantów-Polaków w wieku „produkcyjnym”, wyjeżdżających do USA w latach 1920–1926 przypadało ok. 9 osób „starszych” i 26 dzieci (do lat 16).

T. Chelmiński na podstawie fragmentarycznych raportów urzędów konsularnych stwierdził, iż w okresie kryzysu gospodarczego lat 30. struktura reemigrantów polskich powracających z Francji była „odpowiednikiem składu pod względem wieku naszej emigracji do Francji” – szczególnie do 1934 r. M.in. wśród

³⁹ Rocznik Statystyczny 1927, GUS, Warszawa, s. 103; Statystyka Polski 1927, z. 1, Warszawa, s. 47, Statystyka Pracy 1935, z. 1, GUS, Warszawa, s. 36.

⁴⁰ Według danych za 1925 i 1926 r. niewielu reemigrantów było w wieku nawet do 22 lat – por. załącznik.

ogółu repatriowanych przez konsulat polski w Strasburgu osób dorosłych (15 lat i więcej) udział osób najstarszych, tj. w wieku 54 i więcej lat wynosił tylko 14,4%, podczas gdy w wieku 24–43 lat ok. 69,5% (w tym w wieku 24–33 lata ok. 36,8%). Zdaniem T. Chełmickiego w następnych latach nastąpiło zwiększenie udziału roczników starszych, co można „tłumaczyć z jednej strony chęcią pozbycia się roczników starszych wiekiem przed ewentualną koniecznością zapewnienia im renty starczej (chodzi o przemysł)” oraz z drugiej strony silniejszą chęcią powrotu u tej grupy osób⁴¹.

Z badania ankietowego przeprowadzonego przez M. Niemyską w województwie białostockim wśród reemigrantów, którzy powrócili do kraju w latach 1930–1934, wynika, że w tej grupie migrantów osoby najmłodsze – w wieku do 15 lat stanowiły tylko 5,8% (w tym dla krajów zamorskich – 3,0%, a europejskich – 9,2%). Największymi udziałami charakteryzowali się reemigranci w wieku 26–45 lat (66,5%), przy czym wśród powracających z krajów zamorskich udział wspomnianej grupy wieku wynosił 54,9% (w tym dla wieku 26–35 lat ok. 8,3% i dla 36–45 ok. 37,5%), a wśród powracających z krajów europejskich 80,7% (w tym dla wieku 26–35 ok. 66,1% oraz dla wieku 36–45 lat ok. 14,7%) – por. tab. 6.

Tabela 6. Struktura wiekowa reemigrantów w chwili powrotu do kraju (woj. białostockie) – na podstawie przeprowadzonej przez M. Niemyską w 1934 r. ankiety

Wyszczególnienie	Ankietowani reemigranci						
	razem	w tym w wieku					
		do 25	26–35	36–45	46–55	ponad 55	niewiad.
w liczbach bezwzględnych							
Ogółem	242	14	103	58	44	19	4
Z krajów zamorskich	133	4	31	42	35	17	4
Z USA	96	1	8	36	30	17	4
Z Kanady	16	–	11	5	–	–	–
Z Argentyny	12	1	8	1	2	–	–
Z krajów europejskich	109	10	72	16	9	2	–
Z Francji	90	7	65	13	5	–	–
Z Niemiec	10	2	5	1	2	–	–
w procentach							
Ogółem	100,0	5,8	42,6	24,0	18,2	7,9	1,7
Z krajów zamorskich	100,0	3,0	23,3	31,6	26,3	12,8	3,0
Z krajów europejskich	100,0	9,2	66,1	14,7	8,3	1,8	–

Źródło: M. Niemyska, *Wychodźcy po powrocie do kraju...*, s. 64.

⁴¹ T. Chełmicki, *Powrót wychodźców z Francji...*, s. 233.

Szczególną uwagę zwracają najstarsze grupy wieku ankietowanych reemigrantów. Otóż, w przypadku osób, które wróciły z krajów zamorskich, było 39,1% w wieku powyżej 45 lat (w tym 12,8% w wieku 55 i więcej lat), a w przypadku osób, które wróciły z krajów europejskich ta grupa wiekowa stanowiła tylko 10,1% (w tym 1,8% osób w wieku 55 i więcej lat). Przytoczona ankieta wykazała zatem, m.in. różnice w strukturze wiekowej reemigrantów w zależności od krajów imigracyjnych⁴². Warto tu dodać, iż wśród ankietowanych dominowały osoby, które powróciły z USA (72,2% migrantów zamorskich) oraz Francji (82,6% migrantów kontynentalnych). Tylko 10 ankietowanych przyjechało z Niemiec.

Niestety również brakuje oficjalnych danych dotyczących struktury wiekowej reemigrantów – optantów powracających z Niemiec w sposób zorganizowany. Według analizy M. Piotrowskiego możliwe jest tylko uzyskanie niektórych, fragmentarycznych informacji, m.in. według spisu Polaków przyjeżdżających w latach 1920–1921 do Chojnic. Otóż wśród tej grupy zarejestrowanych osób aż 48,5% stanowiły dzieci (do 16 lat) oraz tylko 4,9% osoby powyżej 50 lat. Na 100 osób w wieku 16–50 lat przypadało więc 114 dzieci oraz 11 osób starszych (powyżej 50 lat)⁴³.

Również według danych ambasady polskiej w Berlinie wśród ogółu zarejestrowanych optantów (w 1925 r.), którzy musieli opuścić Niemcy, dzieci do 18 lat stanowiły znaczny udział – 47,8%⁴⁴.

Zdaniem L. Landaua na strukturę wiekową emigrantów sezonowych (i następnie reemigrantów) wpływ ma nie tylko zgłaszane zapotrzebowanie ze strony pracodawców, ale i również podaź sił. Zapotrzebowanie z reguły obejmuje osoby „w sile wieku”, czyli mieszczące się w przedziale wiekowym o dość dużej rozpiętości i niesprecyzowanych dokładnie granicach⁴⁵. Na podstawie przeprowadzonej w 1937 r. ankiety L. Landau stwierdził m.in., że istniały różnice w strukturze wiekowej emigrantów sezonowych w zależności od płci oraz także (szczególnie w przypadku kobiet) od dzielnic kraju, z których emigracja się rekrutowała. I tak, wśród mężczyzn najmlodszy – do 25 lat stanowili ok. 20%, a najstarsi – powyżej 30 lat ok. 1/3 emigrantów. W przypadku kobiet, np. z Wileńszczyzny, najmłodsza grupa wieku (do 25 lat) stanowiła 55%, a najstarsza (powyżej 30 lat) tylko 17%⁴⁶.

⁴² M. Niemyska, *Wychodźcy...*, s. 62–64.

⁴³ Obliczenia na podstawie M. Piotrowski, *Reemigracja Polaków...*, s. 220–222.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 378.

⁴⁵ L. Landau, *Wychodźstwo sezonowe...*, s. 32.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 33–34 oraz 192–193.

REEMIGRANCI WEDŁUG WYZNANIA, NARODOWOŚCI

Tabela 7. Zarejestrowana reemigracja według głównych grup wyznaniowych – II Rzeczpospolita w latach 1919–1935

Wyznanie	Reemigracja	
	w tys. osób	udział %
Rzymskokatolickie	866	85,7
Greckokatolickie	50	5,0
Prawosławne	19	1,9
Ewangelickie	14	1,4
Mojżeszowe	54	5,3
Inne	7	0,7
Razem	1010	100,0

Źródło: S. Fogelson, *Rola wędrowców w rozwoju demograficznym Polski*, *Ekonomista* 1937, z. 1, s. 73.

W latach 1919–1935 zdecydowaną większość migrantów powracających z emigracji do II Rzeczypospolitej stanowiły osoby wyznania rzymskokatolickiego (85,7%)⁴⁷.

W stosunku do średniej liczby ludności wyznania rzymskokatolickiego z obu spisów (1921 i 1931 r.) reemigranci z tej grupy wyznaniowej stanowili 45% (w przypadku wyznania greckokatolickiego ok. 16% oraz mojżeszowego – 18%). Warto tu przytoczyć szacunki S. Fogelsona dotyczące struktury emigrantów według grup wyznaniowych. Otóż ok. 63,2% emigracji przypadło na migrantów wyznania rzymskokatolickiego oraz 22,4% – wyznania mojżeszowego i 8,7% – wyznania greckokatolickiego⁴⁸.

Również wśród ogółu ankietowanych przez M. Niemyską reemigrantów powracających w latach 1930–1934 do Polski (głównie z USA, Kanady i Francji) dominowały osoby wyznania rzymskokatolickiego 92,2%⁴⁹.

Na podstawie oficjalnie publikowanych, tylko w pierwszych latach II Rzeczypospolitej danych konsulatów polskich z krajów Ameryki Północnej i Południowej można stwierdzić, iż struktura wyznaniowa reemigrantów powracających do Polski kształtowała się odmiennie w poszczególnych krajach – por. tab. 8. I tak np. w latach 1922–1923 wśród ogółu reemigrantów ze Stanów Zjednoczonych dominowały osoby wyznania rzymskokatolickiego (ok. 2/3 wszystkich migrantów), w przypadku Kanady zarówno osoby wyznania rzymskokatolickiego,

⁴⁷ Według spisu z 1921 r. ludność wyznania rzymskokatolickiego stanowiła ok. 63,9% (17 368 tys.), a według spisu z 1931 r. – ok. 64,8% (20 670 tys. osób).

⁴⁸ S. Fogelson, *Rola wędrowców w rozwoju demograficznym Polski*, *Ekonomista* 1937, z. 1, s. 73.

⁴⁹ M. Niemyska, *Reemigranci...*, s. 68.

jak też grekokatolickiego (po ok. 1/3 ogółu migrantów w 1922 r.) oraz także mojżeszowego (szczególnie w 1923 r.). Wśród osób powracających z Argentyny zdecydowaną większość stanowili migranci wyznania mojżeszowego (powyżej 80% w roku sprawozdawczym 1923).

Również wśród powracających w latach 1920–1921 do Polski z Kanady, jak wynika z analizy A. Reczyńskiej, wyznawcy religii rzymskokatolickiej stanowili 30–37%, a prawosławni 7–15% i były to wskaźniki bliskie tym, które obrazowały strukturę, jaką miała grupa emigrujących z Polski do Kanady.

Natomiast odsetek grekokatolików wśród reemigrantów z Kanady wynosił 50–53, a więc co najmniej 10% więcej niż wśród wychodźstwa. Inne religie łącznie deklarowane były zaledwie przez 3–5% osób, którym wydawano paszporty, co świadczy wyraźnie o tym, że Żydzi oraz ewangelicy stanowili wśród powracających znacznie mniejszy odsetek niż w grupie wyjeżdżających z Polski⁵⁰. Brak danych nie pozwala na weryfikację przytoczonych wielkości i przeniesienie ich na lata późniejsze. Jednakże, jak stwierdziła A. Reczyńska, pomimo niepełności informacje dotyczące struktury wyznaniowej reemigrantów pracownicy konsulatów przekładali często bez zastrzeżeń na strukturę narodowościową.

Na wzrost liczby reemigracji grekokatolików na początku lat dwudziestych mogły wpłynąć np. walki toczące się w tym czasie na ziemiach ukraińskich oraz próby stworzenia tam samodzielnego państwa. Wśród reemigrantów wyznania grekokatolickiego zdecydowaną większość stanowili bowiem Ukraińcy, którzy wyemigrowali do Kanady tuż przed I wojną światową⁵¹. Według A. Reczyńskiej (w oparciu o korespondencję dyplomatyczną z lat trzydziestych) ruch powrotny Ukraińców utrzymywał się także w okresie późniejszym, a reemigracja Żydów i Niemców (w większości ewangelików) w ciągu całego dwudziestolecia międzywojennego była niewielka⁵².

Z informacji zawartych w tab. 9 opartych na źródłach amerykańskich (danych konsulatów polskich) wynika, że w latach 1919–1926 wśród ogółu reemigrantów dominowali migranci narodowości polskiej – 97,7% w 1919 r. W kolejnych latach wystąpiła słaba tendencja spadkowa udziału reemigrantów narodowości polskiej – w 1926 r. stanowili 93,1%. Reemigracja mniejszości narodowych, w szczególności Żydów, była w analizowanym okresie znikoma (0,8% w latach 1919–1926), w przeciwieństwie do emigracji: udział Żydów stanowił 68,3%, a Polaków tylko 28,6%. W latach największego nasilenia ruchów reemigracyjnych z USA do Polski (1920–1921) wśród migrantów – Polaków, którzy wyemigrowali z USA 98,6% kierowało się do Polski, wśród migrantów – Żydów 36,7%, podczas gdy wśród ogółu Polaków przyjeżdżających do USA w charakterze imigrantów 85,4% przybyło z Polski, a wśród ogółu Żydów – 59,4%.

⁵⁰ A. Reczyńska, *Emigracja z Polski do Kanady...*, s. 94.

⁵¹ E. Kołodziej, *Wychodźstwo zarobkowe z Polski 1918–1939. Studia nad polityką emigracyjną II Rzeczypospolitej*, Książka i Wiedza, 1982, s. 59–60.

⁵² A. Reczyńska, *Emigracja z Polski do Kanady...*, s. 95.

Tabela 8. Struktura narodowościowa reemigrantów powracających do Polski z USA w latach 1920–1926

Lata ^{b)}	Reemigranci według narodowości ^{a)}									
	Ogółem	Polacy	Żydzi	Ukraińcy	Niemcy	Rosjanie	Słowacy	Litwini	inni	inni
W liczbach bezwzględnych										
1920	18 190	17 769	46	64	5	26	67	1		212
1921	42 572	41 572	96	80	39	310	208	48		219
1922	33 581	30 618	386	284	32	850	20	45		1346
1923	5439	5125	145	14	8	113	3	2		29
1924	2594	2474	50	9	8	31	2	1		19
1925	3721	3535	58	19	1	89		2		17
1926	2881	2682	62	16	12	82	3	3		21
Udział procentowy										
1920	100,0	97,7	0,3	0,4	0,0	0,1	0,4	0,0		1,2
1921	100,0	97,7	0,2	0,2	0,1	0,7	0,5	0,1		0,5
1922	100,0	91,2	1,1	0,8	0,1	2,5	0,1	0,1		4,0
1923	100,0	94,2	2,7	0,3	0,1	2,1	0,1	0,0		0,5
1924	100,0	95,4	1,9	0,3	0,3	1,2	0,1	0,0		0,7
1925	100,0	95,0	1,6	0,5	0,0	2,4	-	0,1		0,5
1926	100,0	93,1	2,2	0,6	0,4	2,8	0,1	0,1		0,7

a) Na podstawie liczby paszportów emigracyjnych wydanych przez konsulaty polskie osobom narodowości polskiej.

b) Lata sprawozdawcze – każdy rok sprawozdawczy kończy się 30 czerwca.

Źródło: Dane i obliczenia na podstawie: Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1923, s. 29; Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1927, s. 101, oraz J. Derengowski, *Ruch migracyjny...*, s. 44.

Tabela 9. Reemigranci powracający w latach 1922–1923 z USA, Kanady i Argentyny do Polski – według wyznania¹⁾

Wyznanie ²⁾	Kraj					
	USA	Kanada	Argentyna ³⁾	USA	Kanada	Argentyna ³⁾
1922		w liczbach bezwzgl.			udział %	
Rzymskokatolickie	5147	346	39	69,9	32,2	6,7
Greckokatolickie	877	354	17	11,9	32,9	2,9
Prawosławne	547	63	20	7,4	5,9	3,4
Ewangelickie	27	22	1	0,4	2,0	0,2
Mojżeszowe	751	114	507	10,2	10,6	86,8
Inne	11	176	–	0,1	16,4	–
Niepodane	1579	66	–	–	–	–
1923	USA	Kanada	Argentyna ⁴⁾	USA	Kanada	Argentyna ⁴⁾
Rzymskokatolickie	2608	390	116	66,7	32,5	16,0
Greckokatolickie	401	318	24	10,3	26,5	3,3
Prawosławne	139	27	39	3,6	2,3	5,4
Ewangelickie	196	48	1	5,0	4,0	0,1
Mojżeszowe	555	415	544	14,2	34,6	75,1
Inne	9	2	–	0,2	0,2	–

¹⁾ Na podstawie liczby paszportów wydanych przez konsulaty polskie. ²⁾ Wyznanie głowy rodziny. ³⁾ Tylko II półrocze. ⁴⁾ Tylko I półrocze.

Źródło: Dane i obliczenia na podstawie: Praca i Opieka Społeczna 1924, z. 1, s. 56 i 59; Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1923, GUS, Warszawa, s. 28; Miesięcznik Statystyczny 1923, z. 4, s. 230* oraz 232*.

Skład wyznaniowy ankietowanych przez M. Niemyską reemigrantów powracających w okresie kryzysu lat 30. do Polski (osiedlających się w województwie białostockim) był dość jednolity – migranci wyznania rzymskokatolickiego – 92,2%, a reemigranci pozostałych wyznań nie stanowili nawet 8%, w tym prawosławni i grekokatolicy łącznie ok. 5,4%. Ci ostatni pochodzili ze wschodniej Małopolski, jednakże przybyli na ziemię województwa białostockiego, gdyż ożenili się za granicą z emigrantkami pochodzącymi z tego regionu⁵³.

Na wysokie odsetki osób wyznania rzymskokatolickiego wśród ankietowanych reemigrantów wpływ mógł mieć również fakt, iż wśród emigrantów wyjeżdżających z Polski do Francji udział osób z tej grupy wyznaniowej stanowił zdecydowaną większość.

Zarówno emigracja ludności żydowskiej (wyznanie mojżeszowe), jak i ukraińskiej (głównie grekokatolickie) nie stanowiła w sumie więcej niż 2% ogółu emigrujących.

STRUKTURA ZAWODOWA REEMIGRANTÓW

W związku z przeprowadzaną w pierwszych latach II Rzeczypospolitej akcją repatriacji uchodźców i jeńców wojennych Państwowy Urząd do Spraw Powrotu Jeńców, Uchodźców i Robotników opowiadał się za wstrzymaniem reemigracji Polaków z krajów zamorskich, a Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej zalecało ułatwiać przyjazd do kraju przede wszystkim ludziom znajdującym się bez środków do życia, a wstrzymywać powrót wychodźców mających zatrudnienie. Natomiast w odniesieniu do reemigrantów z USA i Kanady MPiOS polecało ułatwiać przyjazd do kraju ludziom posiadającym większe zasoby gotówki i wybitnym specjalistom⁵⁴.

Według szacunków M. Szawleskiego wśród reemigrantów, którzy powrócili w latach 1921–1923 z USA do Polski jedynie ok. 200 osób miało oszczędności od kilkunastu do kilkudziesięciu tys. dolarów, i ta grupka przekształciła się w warstwę właścicieli folwarków, rzadziej w większych przemysłowców lub kupców. Średniozamożna grupa reemigrantów z oszczędnościami 2–2,5 tys. dolarów, licząca ok. tysiąca osób, osiadła na mniejszych folwarkach, zakupiła kamienice, młyny, cegielnie, małe fabryczki, rzadziej sklepy. Największa część reemigrantów z oszczędnościami poniżej 2000 dolarów osiedliła się na drobnych gospodarstwach, przeważnie w woj. zachodnich⁵⁵.

Z danych J. Derengowskiego, na podstawie materiałów konsulatów polskich, wynika, iż w okresie od połowy 1919 r. do połowy 1926 r. wśród ogółu reemi-

⁵³ M. Niemyska, *Reemigranci...*, s. 68–69.

⁵⁴ E. Kołodziej, *Wychodźstwo zarobkowe...*, s. 61.

⁵⁵ M. Szawleski, *Wychodźstwo polskie w Stanach Zjednoczonych*, s. 351–352, [za:] E. Kołodziej, *Wychodźstwo...*, s. 61–62.

grantów narodowości polskiej wyjeżdżających z USA (łącznie ok. 106,0 tys. osób) przeszło połowę stanowili robotnicy niewykwalifikowani (56,7 tys. osób), ok. jednej czwartej osoby biernie zawodowo (w tym głównie żony i dzieci reemigrantów). W tym okresie wyjechało z USA tylko 23 polskich przemysłowców i 472 kupców (łącznie ok. 0,5%) oraz 6849 robotników przemysłowych wykwalifikowanych i 472 pracowników „zawodowych” (ok. 6,9% ogółu reemigrantów narodowości polskiej)⁵⁶.

Warto tu zwrócić uwagę na fakt, iż w latach sprawozdawczych 1920–1926 zwiększył się udział osób biernych zawodowo (z 8,7% w 1920 r. na 25,4% w 1926 r.) oraz niewiele zwiększył się udział pracowników wykwalifikowanych (z 3,7% w 1920 r. na 11,6% w 1926 r.). Zmniejszył się odsetek robotników niewykwalifikowanych (z 64,3% w 1920 r. na 45,2% w 1926 r.) i rolników (z 19,5% w 1920 r. na 6,0%) – tab. 10.

Na podstawie liczby wydanych paszportów do Polski, w niektórych zestawieniach konsularnych (w USA, Kanadzie, Argentynie) przedstawiano, m.in. dla okresu 1920–1923, strukturę zawodową (według zawodu głowy rodziny) reemigracji do Polski (niezależnie od narodowości). Zdaniem A. Reczyńskiej, w przypadku Kanady te wrywkowe i niepełne informacje nie pozwalają na ich uogólnienie i przeniesienie na okres późniejszy. Dla ilustracji – spośród 283 osób, którym wydano w Montrealu polskie paszporty między 1 lipca a 1 sierpnia 1920 r., największą grupę (188 reemigrantów) stanowili rolnicy, mniejszą, choć znaczącą (66 reemigrantów) – robotnicy. Inne zajęcia wymieniane były tylko przez pojedyncze osoby. Trudno ustalić, jak pisze A. Reczyńska, „co kryło się pod poszczególnymi kategoriami, jak rozumieli je zadający pytania pracownicy konsulatu, a jak sami respondenci. Można by się zastanawiać, czy dużej liczby rolników nie należy wiązać z zaliczeniem do tej kategorii robotników rolnych lub odniesieniem odpowiedzi do zajęć wykonywalnych w starym kraju”⁵⁷.

Oficjalne dane publikowane na łamach wydawnictw GUS-u, wskazują, iż w 1922 r. spośród ogółu reemigracji powracających z Kanady do Polski dominowały osoby związane z rolnictwem – 31,6% (oraz 31,5% w przypadku USA i 20,2% – Argentyny) oraz robotnicy – 19,8% (38,3% w przypadku USA oraz 11,7% – Argentyny). W kolejnym 1923 roku zarejestrowano w konsulatach polskich zarówno w Kanadzie, jak i w Stanach Zjednoczonych i Argentynie mniejsze odsetki reemigrantów-rolników oraz zdecydowanie wyższe reemigrantów-robotników (najwyższe w USA – 53,2%). W latach 1922–1923 również znaczące udziały, szczególnie w przypadku Argentyny wystąpiły w przypadku rzemieślników i kupców (odpowiednio 27,2% i 12,2% w 1922 r.) – tab. 11.

⁵⁶ Dane dotyczą osób narodowości polskiej wyjeżdżających z USA w charakterze reemigrantów, bez względu na kraj docelowy – 105 987 osób w latach sprawozdawczych 1920–1926; w tym okresie wyjechało również 15 217 osób narodowości polskiej w charakterze niereemigrantów (J. Derengowski, *Ruch migracyjny...*, s. 53).

⁵⁷ A. Reczyńska, *Emigracja z Polski do Kanady...*, s. 95.

Tabela 10. Struktura zawodowa reemigrantów powracających do Polski z USA w latach sprawozdawczych 1920–1926

Wyszczególnienie	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926
w liczbach bezwzględnych							
Pracownicy zawodowi	46	87	129	64	50	56	40
Robotnicy wykwalifikowani	625	2412	2323	532	275	364	318
Robotnicy niewykwalifikowani	11 821	23 794	14 518	2209	1113	1927	1281
Rolnicy	3595	4988	1613	206	163	197	171
Robotnicy rolni	456	601	1078	131	10	8	6
Kupcy	70	90	116	67	51	36	42
Przemysłowcy	1	8	6	2	1	2	3
Służba domowa	80	389	411	148	54	66	122
Inne zawody	101	382	218	122	147	123	130
Bez zajęcia (przeważnie żony i dzieci)	1597	9456	10 592	1797	726	914	720
Razem:	18 392	42 207	31 004	5278	2590	3693	2833
udział procentowy							
Pracownicy zawodowi	0,3	0,2	0,4	1,2	1,9	1,5	1,4
Robotnicy wykwalifikowani	3,4	5,7	7,5	10,1	10,6	9,9	11,2
Robotnicy niewykwalifikowani	64,3	56,4	46,8	41,9	43,0	52,2	45,2
Rolnicy	19,5	11,8	5,2	3,9	6,3	5,3	6,0
Robotnicy rolni	2,5	1,4	3,5	2,5	0,4	0,2	0,2
Kupcy	0,4	0,2	0,4	1,3	2,0	1,0	1,5
Przemysłowcy	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1
Służba domowa	0,4	0,9	1,3	2,8	2,1	1,8	4,3
Inne zawody	0,5	0,9	0,7	2,3	5,7	3,3	4,6
Bez zajęcia (przeważnie żony i dzieci)	8,7	22,4	34,2	34,0	28,0	24,7	25,4

Źródło: Dane i obliczenia na podstawie: Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1923, s. 29; Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1927, s. 101; oraz J. Derengowski, *Ruch migracyjny...*, s. 44.

W pierwszym okresie tworzenia się II Rzeczypospolitej podobny charakter jak znacząca reemigracja z USA miała także powojenna reemigracja z Niemiec – robotników stałych z przemysłowych okręgów Nadrenii (nie sezonowców). Do Polski wracali wówczas ludzie, którzy za granicą czegoś się dorobili, zdołali zaoszczędzić pewne sumy, nawet jeżeli nie wracali dobrowolnie (przymus opcyjny). Według M. Piotrowskiego, na podstawie niemieckich sprawozdań, iż

Tabela 11. Struktura zawodowa reemigrantów powracających z Ameryki (USA, Argentyny, Kanady i Brazylii) do Polski w 1922 i 1923 r.¹⁾

Zawód ²⁾	USA	Kanada	Argentyna ³⁾	USA	Kanada	Argentyna
	w liczbach bezwzględnych			w procentach		
1922						
Rolnicy	2814	360	209	31,5	31,6	20,2
Robotnicy	3426	226	121	38,3	19,8	11,7
Rzemieślnicy	1215	166	287	13,6	14,5	27,7
Kupcy	222	46	126	2,5	4,0	12,2
Wolne zawody	217	52	58	2,4	4,6	5,6
Inne	1045	225	235	11,7	19,7	22,7
Niepodane		66		0,0	5,8	0,0
Razem	8939	1141	1036	100,0	100,0	100,0
1923						
	w liczbach bezwzględnych			w procentach		
Rolnicy	867	182	120	22,2	15,2	16,6
Robotnicy	2078	479	222	53,2	39,9	30,7
Rzemieślnicy	439	219	264	11,2	18,3	36,5
Kupcy	135	59	46	3,5	4,9	6,4
Wolne zawody	97	43	13	2,5	3,6	1,8
Inne	292	218	59	7,5	18,2	8,1
Razem	3908	1200	724	100,0	100,0	100,0

¹⁾ Na podstawie liczby paszportów wydanych przez konsulaty polskie.

²⁾ Zawód głowy rodziny. ³⁾ W przypadku 1923 r. tylko I półrocze.

Źródło: Praca i Opieka Społeczna 1924, z. 1, s. 56 i 59; Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1923, GUS, Warszawa, s. 28; Miesięcznik Statystyczny 1923, z. 4, s. 230* oraz 232*.

Tabela 12. Struktura zawodowa reemigrantów w chwili powrotu do kraju (woj. białostockie) – na podstawie przeprowadzonej przez M. Niemyską w 1934 r. ankiety

Zawody wykonywane na emigracji	ogółem	kraje zamorskie	Wyszczególnienie							
			w tym			kraje europejskie	w tym		w tym	
			USA	Kanada	Argentyna		Francja	Niemcy		
Ogółem	242	133	96	16	12	109	90	10		
Robotnicy rolni	39	16	7	6	1	23	19	4		
Drobni kupcy i rzemieślnicy	3	1	–	1	–	2	–	–		
Robotnicy przem.	110	80	62	6	10	30	28	–		
Górnicy	52	12	10	1	–	40	35	3		
Robotnicy przemysłowi i górnicy	17	11	8	2	–	6	6	–		
Slużba domowa	7	6	6	–	–	1	–	–		
Inne	9	5	1	–	1	4	1	1		
Niewiadomy zawod	5	2	2	–	–	3	1	2		

Źródło: M. Niemyska, *Źyjący po powrocie do kraju...*, s. 60.

Tabela 13. Zawody reemigrantów po powrocie do kraju (woj. białostockie) a zawody wykonywane na emigracji – na podstawie przeprowadzonej przez M. Niemyską w 1934 r. ankiety

Zawody na emigracji	Zawody reemigrantów po powrocie do kraju									
	razem	właściciele gospodarstw rolnych	robotnicy rolni	właściciele nieruchomości w miastach	rentierzy	drobni kupcy i rzemieśl.	robotn. przem.	inne	bezrobotni	
Ogółem	242	104	53	12	7	15	30	4	11	
Robotnicy rolni	39	22	13	1	–	1	2	–	–	
Drobni kupcy i rzemieślnicy	3	–	–	–	–	2	–	–	1	
Robotnicy przemysłowi	110	56	24	7	3	9	5	–	3	
Górnicy	52	15	12	2	1	–	19	1	1	
Robotn. przem. i górnicy	17	8	3	1	1	1	1	–	2	
Służba domowa	7	1	1	1	1	1	2	–	–	
Inne	9	2	–	–	1	–	–	3	3	
Niewiadome	5	–	–	–	–	–	–	–	–	

Źródło: M. Niemyska, *Wychodźcy po powrocie do kraju...*, s. 61.

już do połowy sierpnia 1919 r. wróciło głównie w Poznańskie i do Warszawy, około 10–12 tys. osób, przy czym powracającymi byli przede wszystkim wykwalifikowani robotnicy, rzemieślnicy i urzędnicy, a głównie kolejarze i policjanci⁵⁸. W latach 1920–1921 w całej grupie zarejestrowanych w Chojnicach reemigrantów-optantów z Niemiec, przeważali robotnicy fizyczni, m.in. tragarze, rolnicy, woźni, palacze, ślusarze, stolarze, a także kolejarze, kupcy, leśnicy, policjanci, urzędnicy, technicy oraz nieliczne osoby posiadające własny majątek lub ziemię⁵⁹. Również w tym okresie wśród Polaków-optantów z Warmii i Mazur dominowali robotnicy, np. z rejencji kwidzyńskiej 34,3% (oraz 22,2% rolnicy i 27,7% osoby bez zawodu, m.in. dzieci)⁶⁰. Według fragmentarycznych sprawozdań polskiego MSZ, w okresie reemigracji obowiązkowej 1922–1926, wśród ponad 1,5 tys. Polaków udających się do Polski, osoby czynne zawodowo, zarabkujące stanowiły ok. 27,0% (głównie robotnicy i rzemieślnicy), osoby zdolne do pracy, niezarabkujące 18,8% oraz dzieci do 18 lat – 47,8%)⁶¹.

Pod względem ekonomicznym reemigracja z Francji, szczególnie w okresie kryzysu gospodarczego lat 30. miała odmienny charakter niż powojenna reemigracja z Ameryki do Polski czy też z Niemiec (robotników stałych). Krótki stosunkowo czas pobytu za granicą – przeciętnie reemigranci z Francji przebywali za granicą 3–5 lat (w USA – 20–30 lat), krócej lub dłużej trwający okres pozostawania bez pracy, nie pozwoliły na zebranie i przywiezienie do kraju znaczących środków finansowych⁶².

Również i w przypadku Francji brakuje danych o strukturze reemigrantów według zawodu subiektywnego. Można przypuszczać, iż z kraju tego, podobnie jak i z Belgii, reemigrowali w tym okresie niemal wyłącznie wykwalifikowani górnicy i robotnicy przemysłowi, w rolnictwie bowiem robotnicy cudzoziemscy byli nadal potrzebni, stąd do tej grupy nie stosowano nacisku repatriacyjnego⁶³. Zdaniem H. Janowskiej „ten fakt rzutował niekorzystnie na rynek pracy w Polsce. Przybierająca tak wielkie rozmiary reemigracja kryzysowa była już przez współczesnych oceniana jako czynnik powodujący wzrost bezrobocia. Powracający z wychodźstwa w latach kryzysu rzadko dysponowali poważniejszymi oszczędnościami, na ogół [...] powiększali szeregi bezrobotnych”. Jednakże braki polskiej statystyki uniemożliwiają ściśle określenie stopnia, w jakim reemigracja z Francji wpływała na stan bezrobocia w Polsce⁶⁴.

⁵⁸ M. Piotrowski, *Reemigracja Polaków...*, s. 114.

⁵⁹ *Ibidem*, s. 221.

⁶⁰ *Ibidem*, s. 300.

⁶¹ *Ibidem*, s. 377–378.

⁶² Szerzej: M. Niemyska, *Wychodźcy...*, s. 65, oraz H. Janowska, *Polska emigracja zarobkowa we Francji...*, s. 89–90.

⁶³ Por. m.in. T. Chełmicki, *Powrót wychodźców z Francji...*, s. 233–234, oraz M. Niemyska, *Wychodźcy...*, s. 56–62, czy też wypowiedzi prasowe, m.in. na łamach czasopism „Praca”, „Wychodźca”.

⁶⁴ H. Janowska, *Emigracja zarobkowa z Polski 1918–1939*, PWN, Warszawa 1981, s. 309.

T. Chełmicki, analizując ruch reemigracyjny z Francji do Polski w latach 1935–1936 (powróciło wówczas ok. 64 tys. osób), stwierdził m.in., iż powracający do kraju wychodźcy to przede wszystkim osoby, które przybyły do Francji w okresie kryzysu; np. według raportów z punktu granicznego w Zbąszynie w roku sprawozdawczym 1936 zaledwie 10% reemigrantów zadeklarowało pobyt we Francji dłuższy niż 5 lat. Opierając się na francuskiej statystyce migracyjnej, T. Chełmicki oszacował następnie, iż na 100 reemigrantów przypadało w 1935 r. ok. 59 osób zawodowo czynnych, a w 1936 r. – 64 osoby. Z danych zaś Biura Funduszu Pracy w Warszawie otrzymał, że 37,5% zarejestrowanych poszukujących pracy reemigrantów z Francji stanowili robotnicy wykwalifikowani⁶⁵.

Z badania ankietowego przeprowadzonego przez M. Niemyską w województwie białostockim, wśród reemigrantów, którzy powrócili do kraju w latach 1930–1934, wynika, że w tej grupie dominowały osoby, które były zatrudnione na emigracji jako robotnicy przemysłowi – 45,5% (w przypadku krajów zamorskich 60,2%, a z krajów europejskich 27,5%) czy jako górnicy – 28,5% (w przypadku krajów zamorskich 17,3%, a z krajów europejskich 42,2%); por. tab. 12.

Porównując zawody wykonywane przez reemigrantów po ich powrocie do Polski z zawodami wykonywanymi przez nich na emigracji, M. Niemyska stwierdziła, że w wielu przypadkach zawody, typowe dla polskich emigrantów, zupełnie nie występowały wśród nich po powrocie do kraju – i odwrotnie. I tak, wśród reemigrantów, którzy w kraju byli zawodowo związani z rolnictwem (właściciele gospodarstw rolnych albo robotnicy rolni) tylko 22,3% było na emigracji zatrudnionych w rolnictwie, ale 75% – zatrudnionych w charakterze górników oraz robotników przemysłowych. O zawodzie wykonywanym po powrocie do Polski decydowały nie zdobyte na emigracji kwalifikacje, ale możliwości na rynku pracy i także przywiezione ze sobą oszczędności⁶⁶.

PODSUMOWANIE

W okresie II Rzeczypospolitej ruch reemigracyjny podlegał różnym fluktuacjom, na które wpływ miała sytuacja gospodarcza w kraju oraz szczególnie wahania koniunktury gospodarczej krajów emigracyjnych (mająca swoje odzwierciedlenie w realizowanej polityce wobec migrantów). Głównymi przyczynami ekonomicznymi reemigracji były: możliwości inwestycji przez kapitał prywatny (pożyczki państwowe, wykup kamienic, małych fabryczek czy też zakup ziemi), pogorszenie koniunktury gospodarczej, powodujące ograniczenia rynków pracy w krajach imigracyjnych (m.in. lata 1926–1928 w Palestynie czy we Francji) oraz powroty z legalnej zarobkowej emigracji sezonowej (Niemcy, Łotwa, Estonia).

⁶⁵ T. Chełmicki, *Powrót wychodźców z Francji...*, s. 232–234.

⁶⁶ M. Niemyska, *Wychodźcy...*, s. 60–63.

Do przyczyn pozaekonomicznych reemigracji zaliczyć można: tęsknotę za krajem ojczystym (m.in. szczególnie wzmożona nadziejami związanymi z odzyskaniem niepodległości – z USA) i powroty do rodzin, a do politycznych – zmiana granic, m.in. wybór opcji – obywatelstwa (reemigracja z Niemiec), stosunek do mniejszości narodowych, np. powroty Żydów polskich z Niemiec, Ukraińców z Kanady, brak odpowiednich dokumentów (wizy imigracyjnych, pozwolenia na pracę), wysiedlenia.

Stąd w pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości przez II Rzeczypolitytę wystąpiło charakterystyczne wzmożenie ruchu reemigracyjnego zarówno z krajów europejskich (m.in. z Niemiec), jak i zamorskich (głównie z USA oraz Kanady i następnie Argentyny), jednakże – jak podkreślono w opracowaniu – dane statystyczne z tego okresu są niekompletne i mało dokładne.

Według fragmentarycznych danych o strukturze demograficznej reemigrantów zwrócono uwagę na fakt, że struktura reemigrantów stałych według płci była odmienna niż struktura według płci emigrantów, szczególnie w przypadku emigracji pozakontynentalnej (wśród osób odbierających polskie paszporty USA czy w Kanadzie zdecydowaną przewagę mieli mężczyźni).

Również, na podstawie wrywkowych danych, stwierdzono, że istniały różnice w strukturach wiekowych emigrantów i reemigrantów. Dane statystyk amerykańskich czy badania ankietowego M. Niemyskiej wskazały, iż wśród ogółu Polaków powracających do kraju ojczystego z krajów zamorskich (podobnie jak w przypadku emigrujących) dominowały osoby w wieku 16–44 lata, ale udział osób starszych były zdecydowanie wyższe niż osób młodszych (odwrotnie niż w przypadku emigrujących).

W okresie II Rzeczypospolitej (1919–1935) zdecydowaną większość migrantów powracających z emigracji do kraju stanowiły osoby wyznania rzymskokatolickiego (85,7%). Reemigracja osób innych wyznań, w szczególności mojżeszowego, była niewielka.

Skład reemigrantów, ujmowany w kategoriach urzędowej obserwacji, tworzy pewną typologię zachowań reemigracyjnych. Identyfikuje się np. zachowania reemigracyjne kobiet, osób w określonym przedziale wiekowym czy osób z określonego kraju. Typologia ta mogła pełnić ważne funkcje praktyczne, np. pozwalając na monitorowanie rynku pracy.

Narracja historyczna, jak zauważa J. Topolski, „jest mieszanką opisu (odpowiadającego na pytanie *co było*, w sensie także *kto był*, *co robił* itp.) oraz wyjaśniania (odpowiadającego na pytanie *dlaczego*)”⁶⁷. Narracja historyczna, na co również zwraca uwagę J. Topolski, to nie zwykłe odbijanie czy rekonstrukcja przeszłości. Nie można wszystkiego z przeszłości opisać, stąd też budowanie narracji historycznej jest swego rodzaju konstruowaniem przeszłości. „Jeśli zatem nie możemy oddać w narracji *wszystkiego*, co zdarzyło się w przeszłości, ani też

⁶⁷ J. Topolski, *Wprowadzenie do historii*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1998, s. 100.

nie wiemy z pewnością, jakie te cechy przeszłości wysunąć na czoło, by nie opisywać *wszystkiego*, tzn. jakie to cechy przejąć z *istniejących* już jej charakterystyk, to nie pozostaje nam nic innego, jak tworzyć jej własny, taki czy inny tekstowy obraz, odwołując się oczywiście do źródeł i wiedzy pozaźródłowej”⁶⁸.

Narracja historyczna może odnosić się do faktów czy procesów niebędących działaniami ludzkimi lub działań ludzkich. Przyjęcie w wyjaśnianiu działań reemigracyjnych, istniejących już ich charakterystyk (płeć, wiek, wyznanie itd.) – konstrukcji faktów, nie gwarantuje, że na poziomie wyjaśniania będą one stanowiły rodzaje naturalne. Może się więc okazać, przy pogłębionej analizie, że jakaś zaobserwowana statystyczna prawidłowość, np. nasilona reemigracja kobiet, była determinowana w zależności od kraju lub wieku przez różne czynniki istotne czy różne struktury esencjalne.

---

⁶⁸ *Ibidem*, s. 115.